

Melodije dišav

Med poskusi z nestabilnimi aldehidi, ki naredijo cvetlične note zračne, je kemik po nesreči porušil proporce in nastal je Chanel No. 5 – Med bolj znane dišave vseh časov zagotovo sodi tudi originalna kolonjska voda – Prave asociacije

Tekst: **Polona Frelih**

Za slovitega francoskega parfumarja ruskih korenin Konstantina Verigina, bolj znanega kot Constantin Weriguine, Pariz diši po parfumu ljubkih in elegantnih deklet, London pa je edina prestolnica na svetu, kjer prevladuje moški vonj, ne ženski. V knjigi *Souvenirs et parfums : Mémoires d'un parfumeur* (1965) najdemo ogromno neverjetno poetičnih in subtilnih razprav o aromah in parfumih na vseh področjih življenja in niti enega recepta za več kot 50 parfumov, ki jih je Verigin ustvaril ali pomagal ustvariti za legendarni francoski kozmetični hiši Chanel in Bourjois. Gre za zelo zaprto strokovno skupnost, v kateri je prvo pravilo, da je treba skrivnostne recepture obdržati zase.

Ustvarjalci dišav svoje delo pogosto primerjajo s pisanjem glasbe: melodije dišav, tako kot glasba, odražajo čas in bogatijo vsakdanje življenje. Parfumar loči vonje letnih časov in natančno ve, kateremu letnemu času pripadajo določene arome, pa tudi kateri parfumi so primerni za to ali ono žensko.

»Resnica je vedno lepa, tiha, harmonična in dišeča. Laži, sebičnost, skopost, krutost in pokvarjenost nosijo v sebi smrad razpada. Nobene dišave, noben parfum jih ne more skriti in uničiti, in ali se ni Bog razodel Mojzesu v sapi tihega vetra!« je zapisal v Sankt Peterburgu rojeni »skladatelj dišav«.

Pogosto se magija zgodi po nizu absurdov, napak in naključij, kar je držalo tudi v primeru najbolj znane dišave vseh časov – parfuma Chanel No. 5. Mademoiselle Chanel ni marala parfumov. V začetku 20. stoletja so bile namreč v uporabi cvetlične dišave, ki so se revolucionarni modni oblikovalki zdele preveč meščanske. Naravnost gnusilo se ji je, da so se ljudje dobesečno polivali z dišavami, saj so bile zelo neobstoje.

Idejo za ustvarjanje lastnega parfuma je Coco Chanel dal njen ljubimec, princ Dmitrij Pavlovič, bratranec zadnjega ruskega carja. V objem Coco ga je porinila njena prijateljica, pevka Marta Davelli, ki ji je menda zašepetala: »Če hočeš, ga vzemi zase, mene preveč stane.« 27-letnemu Dmitriju Romanovu, ki je emigriral v Francijo, je bila takoj vseč osem let starejša Coco. Princa je povabila na potovanje po Azurni obali, kjer ji je dedič družine Romanov predstavil še enega emigranta iz Rusije, nekdanjega dvornega parfumarja francoskega rodu Ernesta Beauxa, tudi mentorja omenjenega Konstantina Verigina. Beaux je bil eksperimentalni kemik. Legenda pravi, da ga je mademoiselle Chanel v kljubovanju modi monoflornih dišav prosila, naj ustvari novo, abstraktno dišavo. Beaux je bliskovito odreagir. Med poskusi z nestabilnimi aldehidi, ki naredijo cvetlične note zračne, je po nesreči porušil proporce – in se ni mogel več ustaviti. Na koncu ji je predstavil dve seriji: serijo od ena do pet in serijo od dvajset do

Ko je Coco Chanel izvedela, da je najdražja sestavina ustvarjene dišave jasein, je zahtevala, da ga uporabijo čim več – njen parum naj bi veljal za luksuzni predmet.

štiriindvajset. Mademoiselle Chanel je bodočo dišavo menda izbrala povsem po naključju. S prstom je pokazala na številko pet, svojo najljubšo številko, ki ustreza astrološkemu znamenju leva, v katerem je bila rojena. Glede imena se je menda odločila takole: »Kolekcijo oblek predstavljam petega maja, torej peti mesec. Naj tako tudi ostane – številka pet.«

Ko je izvedela, da je najdražja sestavina ustvarjene dišave jasin, je zahtevala, da ga uporabi čim več – njen parfumi naj bi veljal za luksuzni predmet. Kljub temu se je zaradi aldehydov vonj izkazal za popolnoma nenavadnega – v njem je bilo nemogoče zaznati prevladujočo noto.

Kot diamanti

Chanel No. 5 še vedno vsebuje približno 80 sestavin, vključno z jasinom in stolistno ali majsko vrtnico s polj okoli Grassa, svetovne prestolnice dišav. Skrivno formulo »čudeža« hrani Jacques Polge, upokojeni parfumer hiše Chanel, ki je vodil laboratorij od leta 1978 do leta 2015. Trenutno je sicer glavni parfumer hiše Chanel njegov sin Olivier Polge.

»Uporabljamo naravne sestavine enake kakovosti kot ob nastanku dišave leta 1921,« zatrjuje Olivier Polge. »Nadaljujem delo dveh generacij parfumerjev, ki sta bili na tem položaju pred menoj. Delo je sestavljeno iz čim natančnejše reprodukcije formule Ernesta Beauxa. Osebnost skozi vse leto izbiram najbolj kakovostne sestavine: absolut majske vrtnice iz Grassa, absolut jasmina iz Grassa, izvlečke nerolija, bergamotke, turške ali bolgarske vrtnice.«

Danes se absolut – visoko koncentrirana cvetna esenca – ki se uporablja za izdelavo parfuma Chanel No. 5, pridobiva enako kot pred sto leti. Za pridobitev 1,5 kilograma absoluta majske vrtnice je treba predelati tono cvetov. V Grassu gojijo vrtnice in jasin. Od leta 1987 parfumerija Chanel sodeluje z družino Mul, ki na svojem posestvu

prideluje dragocene surovine: ena 30-mililitrska steklenička parfuma vsebuje 1000 cvetov jasmina in 12 cvetov majske vrtnice.

»Kot lastnik formule Chanel moram storiti vse, da ohranim popoln nadzor nad sestavinami. Ničesar ne smemo spremeniti ali uporabiti rož z drugačno rastno geografijo, ker bi dobili drugačen parfumi,« je odločen Jacques Polge. Dolgoročna pogodba med hišo Chanel in družino Mul zagotavlja, da se polja ne bodo uporabljala za noben drug namen kot za gojenje rož.

»Čudež« ni poceni niti za potrošnike niti za ustvarjalce. »Pogosto nam očitajo, da je parfumi Chanel No. 5 drag,« pravi strokovnjak za parfume Chanel. »Vendar morate razumeti: gre za parfume, ki so narejeni iz rož, nabranih ročno. Stroški takšnih surovin so neverjetni. Naši parfumi so kot diamanti.«

Grmi travnatega jasmina ne dosežejo niti metra v višino. Nežne cvetove je treba nabirati zelo previdno in vedno pred sončnim vzhodom. To mukotrpno delo ne zahteva le dobrih fizičnih sposobnosti, temveč tudi natančno poznavanje zgradbe rastline: en napačen gib in dragocena roža je uničena. Za spravilo pridelka vsako leto zaposlijo 70 sezonskih delavcev.

Profesionalni nabiralci cvetja delajo kot družinski izvajalci. V eni uri lahko ena oseba nabere 5 kilogramov vrtnic – to je približno 1750 cvetov. V 500 gramih jasmina pa je kar 4000 cvetov. Na kmetiji blizu njive je hangar, kjer se cvetje destilira v *beton* (primarni ekstrakt) in nato v absolut. Ne smejo oklevati: takoj ko rože začnejo bledeti, postanejo neuporabne.

Rože imajo tako kot grozdje dobro in slabo letino. Kljub velikemu številu instrumentov, ki se uporabljajo za analitično kontrolo surovin, lahko le izurjen »nos« ugotovi, ali so na nežno aromo vplivale padavine, suša ali vročina. Končni preizkus kakovosti parfuma je vedno vohalni. Chanel je ena redkih hiš, ki ima parfumarja s polnim delovnim časom.

Chanel No. 5 velja za najbolje prodajan parfumi na svetu, vsakih 30 sekund nekdo kupi stekleničko. Jacques Polge pojasnjuje uspeh z dejstvom, da dišava najbolje simbolizira ženstvenost: »Formula parfuma se ni spremenila od leta 1921, vendar kreativne reklamne kampanje z zvezdami pomagajo pri mladem občinstvu vzbuditi zanimanje za legendarno dišavo.«

Mimogrede, najboljša reklama za hišo Chanel je bila narejena pred 60 leti, in to brezplačno. Leta 1954 je Marilyn Monroe na vprašanje novinarja, kaj najraje nosi ponoči, postregla z za tiste čase šokantnim odgovorom: »Samo pet kapljic Chanela No. 5.« Še en navidezno nesrečen spodrselj in dišava je v hipu pridobila kultni status.

Napoleon in toaletna voda iz Kölna

Med bolj znane dišave vseh časov zagotovo sodi tudi originalna kolonjska voda, znana pod francoskim imenom Eau de Cologne. Je geografsko zaščitena in patentirana dišava, ki je ime dobila po nemškem mestu Köln. Izvira iz 18. stoletja, ko je italijanski parfumar Johann Maria Farina ustanovil danes najstarejšo parfumerijo na svetu. Leta 1709 je iz olj limone, pomaranče, bergamotke, mandarine, limete, cedre, grenivke in drugih zelišč ustvaril kulturno dišavo. Napoleon denimo se ni nikoli ločil od kolonjske vode, med pohodi jo je nosil za zavijkom svojega škornja. Kolonjsko vodo je uporabljal kot parfumi, kot sredstvo za razkuževanje, za nego modric, kapljal

Italijanski parfumar Johann Maria Farina je v 18. stoletju ustanovil danes najstarejšo parfumerijo na svetu.

Foto: Wikipedia

Foto: Shutterstock

Wilhelm Mülens je, potem ko je zgubil v pravdi za uporabo priimka Farina, začel proizvajati lastno kolonjsko vodo pod blagovno znamko 4711. Proizvajajo jo še danes.

jo je na sladkor, ki ga je sesal, in dodajal vodi, ko se je umival. Napoleonov zdravnik, Irec Barry Edward O'Meara, je v svoji knjigi *Napoleon v izgnanstvu ali glas s Sv. Helene*, ki je izšla leta 1822, zapisal, da je Napoleon nekoč zbolel in mu je odleglo, ko so mu obraz poškopili s kolonjsko vodo.

Ameriški zgodovinar Charles John Samuel Thompson v eni od svojih knjig navaja račune za kolonjsko vodo, izdane Napoleonu za leti 1812 in 1813. Po računih je bilo v teh dveh letih za cesarske potrebe poslanih 108 zabojev po 17 frankov, vsak je vseboval šest stekleničk. To pomeni, da je vsak mesec uporabil 27 stekleničk, v katerih je bilo po 120 mililitrov kolonjske vode.

Manufaktura Farini, ki je delovala v Kölnu, je svojo kolonjsko vodo uspešno prodajala tudi cesarskim dvorom drugih evropskih držav in drugim plemičem ter bogatašem. Skoraj sto let pozneje se je v mestu s svojim receptom za kolonjsko vodo pojavil Wilhelm Mülens, ki je nemudoma začel kupovati pravico do uporabe priimka Farina. Tožbe so potekale vse do leta 1881, zmagala je družina Farina. Mülens je začel proizvajati lastno kolonjsko vodo pod blagovno znamko 4711. Obe kolonjski vodi proizvajajo še danes. Mülensova se imenuje 4711 Original Eau de Cologne Maurer & Wirtz, Farinova kolonjska voda pa je Farina 1709 Eau de Cologne Original. Receptura za obe je še vedno skrivnost.

Božični prazniki so vonj po jelki, počitnice pa vonj po morju. Naši možgani dodelijo podobne kode vsem vonjem, na katere naletimo v življenju. Da se ta ali ona situacija pojavi v našem spominu, je dovolj kapljica arome. Ste se že kdaj vprašali, kako pravzaprav delujejo

vonjave? Vohalni sistem uporablja kombinatorni princip za kodiranje informacij. Vsak od receptorjev deluje le z določeno vrsto molekularnih struktur (na primer z alkoholno skupino) po načelu »ključavnice«. Ključ je struktura, ki jo prepozna receptor, vsaka snov pa ima kup takih ključev. Podoba vonja nastane kot odziv možganov na aktivnost edinstvene kombinacije receptorjev. Veliko receptorskih signalov se interpretira kot en vtis.

Nosna in ustna votlina komunicirata med seboj. Brbončice zaznavajo samo kislo, sladko, slano, grenko in »mesno«, vso raznolikost arom hrane pa zaznavamo zahvaljujoč vohalnim receptorjem. Moten dostop vonja do vohalnih receptorjev povzroči, da je hrana brez okusa. Funkcija orbitofrontalnega korteksa je povezana z zavestnim zaznavanjem vonjav (v večini drugih možganskih struktur se obdelava

Napoleon se ni nikoli ločil od kolonjske vode.

Foto: Wikipedia

»Vonji imajo moč
prepričevanja, ki je
močnejša od moči besed,
videza, čustev ali volje.
Pripričevalni moči ne
moremo ubežati, vstopi
v nas kot sapa v pljuča,
nas napolni, popolnoma
prepoji. Za to ni zdravila,«
je citat iz knjižnega
prvenca Patricka
Süskinda *Parfum*.

Foto: Shutterstock

vohalnih informacij pojavi nezavedno, torej za nas neopazno). Tu so integrirani vohalni, okusni in taktilni signali, ki nam omogočajo, da zaznamo okus, aromo in teksturo hrane kot celote.

Vonje zaznamo, ko molekule snovi, ki jih prenašajo zračni tokovi, medsebojno delujejo z receptorji vohalnih nevronov – živčnih celic. Nevroni na poti v možgane potekajo skozi kribiformno ploščo lobanjske kosti. Občutljivost za vonjave je odvisna od števila vohalnih receptorjev. Za tiste vonjave, s katerimi smo se srečali prej, smo bolj dovzetni – naše telo je bolj pripravljeno na njihovo zaznavanje (na površini vohalnih celic je več receptorjev, ki jih lahko razlikujejo). Vohalni nevroni prenašajo signal celicam olfaktornega (vohalnega) bulbosa. Te celice izvajajo primarno obdelavo informacij in jih

prenašajo v druge dele možganov (vključno z orbitofrontalnim korteksom, amigdalo, hipokampusom). Vohalne celice nosne votline imajo edinstveno sposobnost, da se živčne celice obnovijo. Odmrejo vsakih 30–60 dni, vendar jih takoj nadomestijo novi vohalni nevroni.

Vonjave prebudijo spomine

Tesna povezava hipokampusa z vohalnim sistemom omogoča, da lahko vonjave takoj prebudijo spomine. Človek lahko razlikuje bilijon vonjav s pomočjo 400 vrst vohalnih receptorjev. Zaradi kratkih nevronskih povezav med vohalnim bulbusom in amigdalo pridobijo vonjave izrazitejšo čustveno konotacijo kot vizualne slike. Način, kako ljudje zaznavajo vonjave, je delno določen z razlikami v njihovi genetski kodi. Na primer, zaznavanje vonja moškega znojja je odvisno od variacij v zaporedju gena za vohalni receptor OR7D4. Odgovoren je za sposobnost vonjanja androstenona, produkta pretvorbe moškega hormona testosterona in ene od smrdljivih sestavin znojnih izločkov. Ljudje z manj občutljivo različico tega gena vonj po androstenonu po navadi povezujejo z vanilijo (ali pa ga sploh ne zavohajo), občutljivejše ljudi pa isti vonj spominja na urin.

Veščina parfumarjev temelji na sposobnosti, da v ljudeh vzbudijo prave asociacije. Giorgio Armani se je po obisku Pantallerija (enega največjih otokov na Siciliji) odločil ustvariti dišavo, ki bo poustvarila občutek svežine in svobode, ki ju daje morski zrak. Parfumarju Albertu Morillasu je to nalogo uspelo opraviti z uporabo inovativnih tehnologij: združil je snovi, pridobljene s tehničnim razvojem, in naravne sestavine. Sintetični analog ene izmed spojin, ki jih vsebuje eterično olje jasmína, tako imenovani hedion, in snov kalon, ki daje morske note, sta v dišavi Armani Aqua di Gio združena z bergamotko (daje vonj mandarine), sivko in rožmarinom. Po besedah parfumarja je imel jod odločilno vlogo pri ustvarjanju občutka svežine. Armani Aqua di Gio vzbuja močne asociacije na morje.

Sicer pa je izraz za parfum precej splošen in se uporablja tudi za

■ Jacques Polge

Beaux je bil eksperimentalni kemik. Legenda pravi, da ga je mademoiselle Chanel v kljubovanju modi monoflornih dišav prosila, naj ustvari novo, abstraktno dišavo.

Fotografije: Wikipedia

druge »zadeve, ki dišijo«. Razlika med njimi je zelo velika, in to tako v ceni kot v samem času »trajanja vonja«. Parfum vsebuje od 15 do 40 % esence (dišavnih sestavin) v 90-odstotnem alkoholu. Vonj parfuma zdrži zelo dolgo in je zato najdražji. Parfumska voda (eau de parfum) vsebuje od 10 do 25 % esence v 90-odstotnem alkoholu. Idealna je za dnevno uporabo, saj njen vonj traja par ur. Toaletna voda (eau de toilette) vsebuje od 5 do 15 % esence v 80- do 85-odstotnem alkoholu. Primerna je za večerne priložnosti, saj se vonj izgubi precej hitreje. Kolonjska voda (eau de cologne) pa vsebuje le 3 do 8 % esence v 70- do 80-odstotnem alkoholu. Vonj je zelo kratkotrajen.

Aromaterapija

Vonj, ki nagovarja čustveni in tudi spominski del naših možganov, je odločilen tudi pri aromaterapiji, ki je zdravilna nega z dišavami. Izraz aromaterapija izvira iz grške besede *aroma*, ki pomeni pikanten vonj ali okus, danes pa ima širši pomen in označuje dišavo, ter *therapei*, ki pomeni zdravljenje ali nega.

Zares obsežen nabor znanstvenih člankov in študij potrjuje izjemno učinkovitost eteričnih olj pri spremembi počutja na bolje, pa najsi gre za strahove, žalost, jezo ali razočaranje. Vonj je zato tudi pomembna komplementarna terapija za čustveno stisko.

»Amigdala, hipokampus in ventromedialna regija prefrontalnega korteksa so del nevronskih povezav v možganih, ki uravnavajo stresne odzive. Signali potujejo po stresni osi (hipotalamus–hipofiza–nadledvična žleza) in aktivirajo avtonomni živčni sistem, ki uravnava telesno odzivanje na stresne situacije,« navaja članek z naslovom *Biopsihologija stresa in izgorelosti*. Da daje aromaterapija očitne rezultate pri zmanjšanju stresa, kaže tudi meta analiza *Effects of aromatherapy on pain and anxiety in burn patients: A systematic review and meta-analysis* (2023).

»Eterična olja imajo moč, da nas dobesedno dvignejo nad naše težave. Naše težave ne izginejo! Vidimo pa jih lahko na nov način in tako bolj lahkotno in veselo najdemo rešitve,« poudarja aromaterapevtka dr. Katerina Vidner Ferkov. Za stanje čustvene stiske, v kateri se zaradi zunanjih okoliščin ljudje znajdemo vse bolj pogosto, priporoča tri eterična olja: neroli (*Citrus aurantium* var. *amara*), mandarina (*Citrus reticulata*) in ylang-ylang (*Cananga odorata*). ■

PARFUMSKA SESTAVA CHANELA NO. 5

Univerzalno topilo, rektificirani etilni alkohol, je sestava vsakega parfuma, bistvena pa je seveda parfumska sestava (zgornje note, srčne note in dišavna sled).

Zgornje note: neroli (olje cvetov grenke pomaranče iz Grassa), ylang-ylang (roža s Komorskih otokov) in sveža aroma aldehyda.

Srčne note: absolut jasmína (hibrid jasmína *Grandiflorum* in pravega jasmína) in absolut vrtnice *Rosa Centifolia*.

Dišavna sled: sandalovina, olje tropske rastline vetiver, burbonska vanilija, linalol (brezbarvna tekočina z vonjem šmarnice), kumarin (brezbarvni kristali z vonjem po sveže pokošenem senu), hidroksicitronelal (viskozna brezbarvna tekočina z aromo svežih zelišč in notami šmarnice), geraniol (brezbarvna ali svetlo rumena tekočina z vonjem po vrtnici), alfa izometil ionon (dišava z vonjem vijolice), citronelol (terpenski alkohol z vonjem vrtnice), benzil benzoat (oljna tekočina, ki prispeva mehke cvetlične note, orientalsko sladke), aroma in fiksativ cinamilni alkohol, ki spominja na hijacinto, dišava evgenol (vonj po nageljnovih žbicah), benzil salicilat z rahlim balzamičnim vonjem, dišava limonen, farnezol – fiksator dišav in arom z vonjem po šmarnici, benzilni alkohol s prijetnim vonjem, ki spominja na jasein, izvleček hrastovega lišaja *Evernia prunastri*, citral, benzil cinamat z bogato balzamično aromo, izoevgenol – brezbarvni kristal z vonjem po nageljnovih žbicah, in cimet.

